

مقدمه

از ورود جامعه‌شناسی معرفت به ایران بیش از دو سه دهه نمی‌گذرد و در این مدت هم عمومیت و فراگیری مورد انتظار را کسب نکرده است. با وجود این باید اذعان کرد که طرح مسائل جامعه‌شناسی معرفت و مراجعه به رویکردهای آن رو به رشد بوده و در سالهای اخیر بخصوص در محافل علمی و پژوهشی فراوانتر و بهتر مطرح شده است. با توجه به سابقه تاریخی فلسفه در فرهنگ و تفکر کشور و جایگاه ویژه‌ای که معرفت‌شناسی یا اپیستمولوژی به عنوان یک شاخه مهم آن در طرح مسائل فلسفی در محافل فکری و روشنفکران حتی در دوره جدید اشغال کرده است، انتظار می‌رود رویکردهای مطرح شده در جامعه‌شناسی معرفت بیش از پیش مورد اقبال خاص و عام قرار گیرد. یکی از دلایل کندی دور از انتظار رشد جامعه‌شناسی معرفت در ایران، بخصوص در سطح عامتر فرهنگی، نبود یا کمبود کتب تألیفی یا ترجمه شده معتبر و جافتاده بوده است. بیش از سی سال پیش دو اثر عمده — یکی تألیف (جامعه‌شناسی شناخت، دکتر آشتیانی) و دیگری ترجمه (ایدئولوژی و اتوپیا، اثر مانهایم، ترجمه آقای مجیدی) — منتشر شد. تا مدتها بعد از این دو کتاب تألیف مهم و مستقیم دیگری در جامعه‌شناسی معرفت در ایران انتشار نیافت. مقالات جسته و گریخته‌ای که در مجلات و گاه جراید مسائل شناخت و معرفت را گاه و بیگاه از دیدگاههای فرافلسفی و از جمله اجتماعی مورد بحث قرار می‌دادند عموماً از انسجام یا استحکام کافی در حوزه جامعه‌شناسی معرفت برخوردار نبودند تا بشود به عنوان قدمهای سنجیده و مؤثر در پیشبرد این حوزه به آنها مراجعه کرد.

در چند سال اخیر البته تنوع و عمق این نوع تألیفات و ترجمه‌ها افزایش یافته ولی باز جای کار، بسیار است. تأسیس دوره‌های دکتری در رشته‌های مختلف علوم انسانی از جمله در فلسفه و جامعه‌شناسی به گسترش این مباحث هم در حد طرح و هم در حد نشر کمک کرده و خواهد کرد. اتفاقاً کتاب حاضر در همین چارچوب مطرح شد و به مرحله چاپ رسید. بخش عمده‌ای از این کتاب، ترجمه *The Sociology of Knowledge* است، تألیف دیوید گلوور¹ و شیلاف استرابریج². حسن این کتاب این است که با زبانی ساده و با طرح مسائلی ملموس نوشته شده و فهم و دنبال کردن آن برای علاقه‌مندان غیرمتخصص نیز آسان است. اما با اینکه عنوان کتاب جامعه‌شناسی معرفت است، بیشتر فصول آن به طور مستقیم یا غیرمستقیم به مسائل جامعه‌شناسی علم مربوط است. کمبود مهم دیگر این کتاب انگلیسی، عدم طرح نظام‌مند مسائل اساسی و چارچوبهای نظری عمده هم در جامعه‌شناسی معرفت و هم در جامعه‌شناسی علم است. برای فائق آمدن بر این کمبود، فصل نخست به کتاب فارسی افزوده شد که تحت عنوان داستان جامعه‌شناسی معرفت و علم، تاریخچه این دو حوزه جامعه‌شناسی همراه با گرایشها و رویکردهای عمده در خلال آن مطرح می‌شود. نظر به جایگاه و اهمیتی که ماکس شلر، بخصوص در بُعد نظری، در پیدایش و شکل‌گیری جامعه‌شناسی

¹ . David Glover

² Sheelagh Strawbridge .

معرفت دارد و با توجه به اینکه در آن کتاب به وی و نظریاتش مراجعه نشده بود، برای رفع این نقصان، فصل آخر در مورد جامعه‌شناسی معرفتی شلر به کتاب حاضر اضافه شد تا مجموعه جامعتری به صورت فارسی در اختیار علاقه‌مندان قرار گیرد. چنانکه ملاحظه خواهید فرمود، فصل اول از این نویسنده است و از اول به فارسی نوشته شد و حاوی مآخذی است از جمله مجموعه‌ای از آثار کلاسیک در حوزه جامعه‌شناسی معرفت و علم. فصل آخر ترجمه‌ای است از بخشهای برگرفته از کتاب انگلیسی - *Sociology of Knowledge* و *Theoretical Problems* اینجانب. آقای بهیمان فصول 2 و 7، آقای محمدی فصول 3 و 6، آقای ملک فصل 4 و آقای مهدی‌زاده فصل 5 را ترجمه کرده‌اند و ویراستار آقای سیدمرتضی نوربخش می‌باشند. جا دارد از اظهارنظرهای آقای فریبرز مجیدی در زمینه ویرایش محتوایی تشکر شود.

در این مقدمه نکته‌ای هم در مورد جامعه‌شناسی علم در ایران بگویم. جامعه‌شناسی علم، به عنوان شاخه‌ای از جامعه‌شناسی معرفت، دیرتر از جامعه‌شناسی معرفت وارد فضای علمی کشور شد. به غیر از اینکه جامعه‌شناسی علم شاخه‌ای از جامعه‌شناسی معرفت است و با نگاهی جامعه‌شناختی به حوزه مهم و حیاتی علم به عنوان شاخه‌ای از معرفت می‌پردازد، طرح مسائل اجتماعی در خصوص علم و فناوری (که این شاخه عمدتاً با عنوان کامل جامعه‌شناسی علم و فناوری تدریس و تحقیق می‌شود) در کشور ما دارای جاذبه‌ها و فواید و نتایج ویژه‌ای است. به اختصار، با اطمینان می‌شود گفت که در افول و همین طور در رشد دوره‌ای یا موردی علم و فناوری در کشور، عوامل اجتماعی جایگاه مهمی را اشغال می‌کند. در نتیجه، مطالعه و شناسایی آنها، فراتر از یک قضیه صرفاً علمی، یک قدم عملی در مسیر توسعه ملی است. در این حوزه جامعه‌شناسی علم و فناوری هم، منابع خوب تألیفی یا ترجمه‌ای کم داشتیم و داریم و دو اثر تخصصی که در این سنوات نشر یافته یکی کتاب *جامعه‌شناسی علم* از این نویسنده است و دیگری با همین عنوان از دکتر منوچهر محسنی. انتشار کتاب حاضر می‌تواند کمکی باشد برای رفع کمبود منابع در این دو حوزه — یعنی جامعه‌شناسی معرفت و جامعه‌شناسی علم — ان‌شاء‌الله.

محمد توکل

دانشگاه تهران - فروردین 83